

Поєдинок

Дмитро Павличко

Поема

Я зроду скіф. Я правнук Борисфена.
Вмираю в Римі й проклинаю Рим.
Ось вам життя мого остання сцена,
Ось вам убивця мій і побратим.

Скінчився наш печальний поєдинок.
Друг мертвий. Я, скривавлений, лежу.
З моїх блакитних жил, як з павутинок,
Стікає сонце, схоже на іржу.

То кров моя. Вона заіржавіла
Від наляку. Рятунку їй нема.
Вона повинна вийти з мого тіла,
А замість неї входить тьма.

Не доживу, напевне, до світання,
Вже прагне серце тиші й темноти.
Душі моєї тихе сповідання —
Це все, що вам передаю, брати...

В неволю зайняли мене малого —
За скарби для таврійського царя.
Пройшов я землі, що лежать розлого,
А потім — грецькі гори і моря.

Купцями перепроданий до Риму,
Я тішився. Мрійливий молодик.
Про римську кровожерність невиситиму
Не знав нічого. Час минав. Я звик

Приходити до цирку на вистави,
На грізні гладіаторські бої.
Там, пожадавши небезпеки й слави,
Явив я сили й здібності свої.

Боровся я з голодною звірнею,
В оваціях виходив на манеж.
Та скоро дух і слава Колізею
Мене у звіра обернули теж.

Я був непереможний. Азіати,
Похмурі ефіопські силачі
Змагалися зі мною, та сконати
Всім довелося на моїм мечі.

Вони, — як ті метелики багряні,
Проколоті, ще тріпали крильми.
Бронь гартував я в кожній новій рані,
Не знавши ні пощади, ні страми.

Та якось після бою на арену
До мене вийшов отрок. "Пане мій,
Дозвольте вашу зброю нескоренну
Від бруду вмити!" — "Що ж, бери і вмий!"

Я подивився в очі хлопчаків,
Збагнув: це він, це той, кому дано
Мій дух умити від злоби й від крові,
Це той, кого чекав я вже давно.

Все інше з'ясувалося потому.
Він був з дитини в рабстві, як і я.
Але не знав, з якого краю й дому
Потрапив у сім'ю багатія

Столичного. А люди злі й лукаві
Йому сказали, затаївши сміх,
Що пан його купив на перській наві
Як іграшку для діточок своїх.

Він ні своєї мови, ні родини
Не пам'ятав, та згадував одне —
Щось ніби спів, щось ніби лебедине
Ячання чи курликання сумне.

Той наспів був як золота підкова,

В болоті знайдена. Нагнувся я...
І матері моєї колискова
Просяяла! О радосте моя!

О друже мій, тепер я знаю, хто ти!
Скіф! На коліна став я перед ним.
В зіницях, повних рідної скорботи,
Степи я вздрів під небом осяйним.

О, як я полюбив того хлопчину!
Себе я в ньому бачив; смуток свій,
Далеку й призабуту батьківщину —
В його натурі ніжно-грозовій.

З безумства добре, з доброти шалене
Він серце мав моє. Здавалось, брат.
Він також видом схожий був на мене,
Ті ж брови, той же в погляді блават.

Але в моїх очах тремтіли тіні,
Мов неба надвечірнього крило.
А з тих його зіниць, мов з далечіні
Небесної, невинне сяйво йшло.

Я перебути й дня не міг без друга.
Мій син, мій край, моє життя — все він.
Смішною видалась моя потуга,
Не вабив слави збройний передзвін.

З тих пір не виступав я на арені.
Мені здалося, як мене уб'ють,
То згине й він. Так почуття смиренні
Перемогли в моєму серці лють.

Я жив любов'ю. Проминали роки.
Змужнів мій отрок. Молодість прийшла.
Я вчив його письма (не без мороки)
І гладіаторського ремесла.

Він мав у цьому ділі дар від Бога.
Як блискавка, був меч його меткий.

Важкий п'ястук, мов кам'яна відрога,
Стан згинистий, немов з тростини кий.

Хоч я зненавидів криваві грища,
Але мистецтво бойове йому
Передавав. Була в цім воля вища,
Моєму не відслонена уму.

Я мислив так: йому згодиться може
Моє знання, бо воїн він і кметь.
І сяяло його лице погоже,
Як ми оружно бавилися в смерть.

Але не смертю ми були натхнені,
А побратимством душ. О друже мій!
Нить золота на спільнім веретені
Напрядена була із наших мрій.

Одним жаданням ми були закуті —
Втекти! Вернутися в свої степи!
Потрібні нам були в щоденній скруті
Навзаємні розради — жди й терпи!

Нас кликала вітчизна. Молодечі
Горіли сни, і вірили ми снам.
Щодня ми готувалися до втечі,
А доля пастку майструвала нам.

Душа раба жаждива й безборонна.
Мене було повідомлено: "Приходь,
З Гепардом у присутності Нерона
Зведи двобій, стару явивши хоть!

Свободу матимеш! Висока плата
За перемогу, та затям собі,
Що та потвора хижа, і крилата,
І неподатна в жодній боротьбі!"

Я спалахнув. Надія невтишила —
Крилатий звірю, поповзом підеш!
І потай від свого побратима

Догодився я вийти на манеж.

Боявся я, що він до Колізею
Дивитися прийде — то був би крах.
Я крився з таємницею своєю,
Мчав на двобій, немов на ста вітрах...

Я вилетів із брами, ніби з пращі
Важке ядро, — жада перемагать,
Душити левів, роздирати пащі
Пантерам і вовкам, топтати гадь.

Брехня, що раб іде вмирати радо,
За домовину — пута без жалю
Дає! Пустіть на мене тигрів стадо —
Їх шкурами арену застелю.

Я не збирався вмерти навдогodu
Тим, що вітали голосно мене.
Хто мріє видобутись на свободу,
Для того смерть — приниження жахне.

Стояв я в Колізеї, наче в дзвоні,
В моїй руці короткий меч палав.
Туніки й тоги, наче кров, червоні
Лилися з білих мармурових лав.

Побиті звірі — боїща останки —
Дивились люто більмами вельмож.
Звапнілі від страху патриціанки
Були як бюсти на бар'єрах лож.

Сенатори й повії знамениті
Про щось перемовлялися тихцем.
Лежав у позолоченім кориті
Нерон з обвислим, змореним лицем.

Його обличчя, як павук, булькاته,
Висіло непорушно в сітях сну.
Невже я мусив кров'ю тут стікати,
Щоб розбудить його на мить одну?!

Невже в борні не лицарській, а нищій
Я мусив головою наложити,
Щоб з подиву замовк на мить, патріцій
І щоб гетер заціпило на мить?

У кості грали крамарі й солдати,
Котився регіт сходами згори.
Невже я мав життя своє віддати,
Щоб відвернути їх на мить од гри?!

Жаданням жити серце клекотіло,
Тремтів на вістрі блиск моїх думок,
Наслухувало мускулами тіло,
В котрій же кліті заскрипить замок.

Там — саж бика, там — двері носорога,
А де гепард, крилатець добрий наш?
Де він? Чому — морозила тривога —
На мене звіра не пускає страж?

Втім вибіг друг мій з брами, що навпроти...
Спинився. Сполотнів. Так, значить, ми...
Ми мали один одного бороти,
Пороти на вдоволення юрми!

Начальник грища ознаймив римлянам,
Що б'ються побратими на цей раз.
Мов палицею, оком олив'яним
Поштуркав сонний імператор нас.

Йому і всьому наброду столиці
Бажалося побачити раба,
Який стинає друга! О дволиці!
Їх знаджувала підла боротьба.

Вони жадали насолоди злої —
Мук благородства, честі, доброти.
Вони ж то нас, одурених, при зброї
Зуміли на арену затягти.

І він повірив так, як я, в гепарда,

В свободу, в обіцянки злотяні.
Назад! Дорогу заступила барда!
Обидва ми були вже в капкані.

Назад! Куди? Вже опустились грати.
До поединку кличуть сурмачі.
Та ні! Не так нам суджено вмирати —
Ми кинули в пісок свої мечі.

В сліпучому сіянні непокори
Ми стали нездоланні, як боги.
І звільна Колізей стихав, як море,
Що стомлено голубить береги.

Благословенна то була хвилина!
В нас увійшов непослуху навіт.
Надихана вогнем нещасна глина
Світилася й засвічувала світ.

— Розп'яти їх! — сказав Нерон глумливо.
І жорно цирку зрушилось. Душа
Почала осідати, наче мливо
В глибини гуркітливого коша.

Злякались ми. Зламались ми. І впали.
Схопили зброю в немочі слабій,
І, вдаючи противників, напали
Один на одного. Почався бій.

Сумнішої не відав я облуди,
Як наша бійка. Під удар меча
Я серце підставляв. Цілункам груди
В коханні підставляє так дівча.

Оборонявся я лишень для ока.
З двобою вийти не хотів живим.
Десть у душі снувалась поволока
Впокорення, неначе в лісі дим.

Але й товариш мій чинив так само.
Він одкривав навмисне лівий бік.

"Лиш не скаліч, а бий у серце прямо!" —
Просив, як незнайомий чоловік.

Ми уникали наступів обидва,
Наносили удари невпопад.
Та скоро взнали, що несправжня битва
Страшніша від справдешньої стократ.

Ціною смерті — рятувати друга!..
Та інша думка зблисла, як змія:
Чому мені призначена наруга
І зрада вбивства? Чом не він, а я?

Чому не він, а я в кривавій ролі
Повинен перед публікою статъ?
Ось так остуджувався я поволі,
Стискав міцніше зброї рукоять.

Та все-таки боявся переваги
Своєї, непохопної в чаду.
А він горів, запалений від спраги,
Ждав нападу, хоч знав: не нападу.

Ми показні робили перескоки,
А наша бронь була немов сліпа.
Так! Доти битись будемо, допоки
Як рівних нас не прожене товпа!

Ми клали на щити свої удари,
Як рівні тягарі на терези.
А ситі, владарюючі нездари
Вже вили з невдоволення, як пси.

Не так б'ємось! Де кров? Потрібно крові!
А ми: "Не кваптесь! Маєм час! Пождіть!"
Над нами хмари стали пурпурові,
А сонце червоніло, наче мідь.

Цирк гнівався і закипав злобою.
Хтось там прокльони кидав нам свої.
Хтось реготався з нашого двобою —

Не гладіатори, а шахраї!

Хтось там підскакував, мов на котурні,
Бив дошкою в підлогу кам'яну.
Як битися і вмерти — вчили дурні,
Розбуджені й рожеві після сну.

Гудів безладно Колізей, мов ринок,
Стихав, свистів, як вихор уночі.
Хитався і горів наш поєдинок,
Немов на вітрі полум'я свічі.

— Гей, ви, — кричали нам, — звірні пожива,
Скажіть, коли ви згорите дотла?! —
Від змори наша боротьба фальшива
На мить в завзяту правду перейшла.

Мені здалось, що в правді тій кривавій
Я все життя прожив, що я вже вмер,
Воскрес — не скіф, а вже Марко чи Флавій,
Дракон, гепард крилатий, людоджер.

І я злетів. Ригнув огнем на друга.
Він загорівся, наче смолоскип.
Палаючи, людинка недолуга
До мене йшла хильцем, наперестриб.

Та я літав, літав понад трибуни,
З гортані іскри сипав на врага.
Я ждав, що спопелиться тіло юне
І розпадеться, наче пилюга!

Та раптом випав меч з руки моєї,
Мене звалив на землю біль тупий.
І заревіли страшно галереї:
"Добий його! Добий його! Добий!"

З-під мого серця грала кров потоком,
А наді мною друг квивив крізь плач:
"Я не хотів. Це сталось ненароком.
Даруй мені. Прости мені. Пробач!"

(Прийде до мене, прощавальне слово,
Ще мить не покидай мене, снаго!)
Тепер я знав, що значить випадково
Поранити товариша свого!

Цирк задихався, шаленів од крику:
"Добий його!" Я мовив: "Брате мій,
Не накликай на себе кару дику,
Я мрець! Себе, а не мене жалій!

Все сталося так, як статися повинно.
Були ми не богами, а людьми.
Прийди до мене, дорога людино,
Нещадно моє серце прохроми,

Прибий мене навіки до арени
На радощі владикам і юрбі!"
Та він спокійно відійшов од мене
І меч у груди застромив собі.

Цирк одвернувся з виразом доуки.
Всі правила дотримані. Раба
Раб заколов. Під страхом смерті й муки
Вони майстерно билися оба!

І видно, що любилися навзаєм,
Бо вбивця заколов себе також.
І глядачі пішли, а ми конаєм.
Пожива звірів. Правда це — не лож.

Мій друг лежить з погаслими очима;
Я б'юсь над ним, як той безкрилий птах.
Не жаль мені життя, ні побратима,
Та жаль, що ми не вмерли на хрестах!..